

Pompiliu TEODOR

TRANSILVANIA:

SPRE UN NOU DISCURS ISTORIOGRAFIC

Este dincolo de orice îndoială că istoria Transilvaniei a revenit în ultimii ani în actualitate, în discuțiile politice, în opinia publică și, nu în ultimul rând, în discursul istoric. Organizarea la Cluj a unui *Centru de studii transilvane* ce amintește instituția de netăgăduit prestigiu întemeiată și condusă de Silviu Dragomir, publicarea unei reviste ce purta numele de "Revue de Transylvanie" (schimbat neinspirat în ultima vreme) și a unor istorii ale Transilvaniei, românești și maghiare, atestă indubitabil un interes istoriografic. Dar, poate, titlul cărții lui David Prodan, *Transilvania și iar Transilvania*, dimpreună cu reflexiile marelui istoric, mărturisesc mai bine decât orice o stare de spirit.

Stimulul acestor insistențe și reveniri nu este credem precumpănitor științific, dimpotrivă, în unele cazuri, este evident că rațiuni extraștiințifice, de ordin politic, influențează noul interes și, evident, discursul istoric în materie de istoria Transilvaniei. Prin trecutul și prezentul ei Transilvania își are un loc bine precizat în viața istorică românească, maghiară și sâsească, în istoria Europei central-orientale ca entitate individualizată istoric. Pentru români Transilvania reprezintă leagănul mișcării naționale în secolul XVIII, pentru maghiari Transilvania în secolele XVII și XVIII este cadrul de dezvoltare a renașterii naționale, iar pentru sași este țara în care s-a structurat o comunitate istorică, lingvistică, culturală și constituțională.

Istorici ca Nicolae Iorga și Gh.I.Brătianu au evidențiat, prin cercetările lor, rolul pe care Transilvania îl deține în viața istorică românească și continuă să-l aibă până în zilele noastre. Or, din aceste împrejurări a rezultat o anume suprasolicitare a istoriei Transilvaniei în condițiile mobilităților politice internaționale postcomuniste. Dovadă, discursul politic actual care apelează la istorie pentru a găsi puncte de sprijin în vederea argumentării unor teze.

Un observator din afara sferei utilajului mental specific zonei noastre nu poate să nu remarce o recidivă a istorismului, apelul la dreptul istoric, la tezele istoriografice partizane din zodia revizionismului. Atunci când credem că ele sunt de domeniul trecutului, viziuni, concepții, clișee și obsesii romantice reapar cu aceleași tendințe, mărturisite sau nu. Ceea ce apropie aceste istorii ale Transilvaniei este, fără îndoială, concepția lor prevalent etnicistă, restrictivă cu **celălalt**, în așa măsură încât, citindu-le, cu anevoie descoperi că istoria provinciei intercarpatice a fost și rezultatul unei civilizații comune.

Desigur, Transilvania este, prin elementul ei majoritar, românească, prin prezentul ei demografic și de civilizație o realitate ce nu poate să fie pusă în discuție și care se exprimă astăzi în statul român actual. Istoriografia nu poate însă nesocoti că provincia intracarpatică prezintă realități etnice și confesionale care au avut un aport substanțial la o istorie ce a conferit o coloratură provinciei și o incontestabilă diversitate culturală. În același timp, trebuie să constatăm că imaginea trecutului este aceea pe care istoricul, prin reconstituirile sale o prezintă și nu întotdeauna **istoria realitate**. Pentru aceste motive socotim că problema pentru istoriografia actuală este de a examina discursul istoric și actualitatea lui în raport de mersul istoriografiei generale sau de sensibilitatea contemporană. Este, credem, și în cazul zonei noastre, a istoriei Transilvaniei, necesar să ne interogăm, acum după ce am traversat experiențele dogmatismului stalinist apatrid și a comunismului național, asupra a ceea ce este și mai cu seamă ce trebuie să fie un demers istoric despre un subiect controversat, deformat, unilateral tratat și încărcat de prejudecăți. Este straniu să constați că achiziții importante ale istoriografiilor în discuție sunt trecute cu vederea în avantajul unor prejudecăți și clișee interpretative.

În etapa actuală de dezvoltare a istoriografiei românești este observabilă în materie de discurs istoric prezența unui sistem de continuități și discontinuități. Căderea restricțiilor cenzurii ideologice a readus într-un crescendo continuu la suprafață multe din valorile istoriografiei interbelice, dar și o seamă din tezele istorice propagandistice. Evenimentele din 1989 au determinat însă și reapariția unor probleme din dosarul istoric anterior regimului comunist, al unor nostalgii care tind să ocupe un loc central în înfruntările politice, cu influență asupra discursului istoric.

Așa se face că asistăm uneori la o *restitutio in integrum* a componentelor vechiului discurs istoric despre Transilvania. Istorici, indiferent de școala națională, se regăsesc pe meridiane comune ca sensibilitate istorică tradițională, supralicitând adevărurile proprii. Istoria propusă este precumpănitor evenimentială, situându-se la nivelul confruntărilor, lăsând în plan secund aspecte fundamentale aparținând structurilor de civilizație.

Cu ani în urmă, David Prodan s-a desolidarizat de o istorie spirituală, elitară, nobiliară, în avantajul istoriei muncii, a marilor mulțimi anonime. Or, într-o vreme în care istoria nouă investighează curente de civilizație, structuri sociale, curente de cultură și religioase, mentalități colective și solidarități sau imaginea celuilalt, istoriografia noastră este chemată să reînnoiască propriul discurs, să-i confere un nou conținut, la nivelul multiplicării faptelor istorice care nu se mai reduc numai la eveniment, la istoria confruntărilor. Pentru cine are posibilitatea și curajul unei autoexaminări, o istorie ca a noastră, în care cadrul de istorie europeană a constituit o permanență, nu este cu puțință să se neglijeze liniile de forță din istoria universală. Prețul ar fi inevitabila particularizare și ruperea din cadrul în care s-a dezvoltat istoria Transilvaniei.

În acest sens exemplul istoricilor universalști, Iorga și Brătianu, poate servi la reînnoirea discursului istoric printr-o viziune integratoare a istoriei naționale. Cercetarea istoriei Transilvaniei, în legătură cu structurile civilizației Europei centrale nu se poate dispensa de reconstituirea fondului sud-estic. Creștinismul sau istoria culturii medievale a Transilvaniei este de neînțeles dacă o privim izolat de marile curente occidentale care au străbătut istoria Europei centro-orientale. Limitarea istoriei spațiului intracarpatic la exclusivitatea raporturilor româno-maghiare, desprinderea lor din contextul mai larg al fenomenelor de istorie europeană înseamnă a răpi istoriei Transilvaniei necesare referințe. Îngustarea perspectivei, impusă de vechiul regim, reticenta vizavi de istoria ecleziastică în cazul istoriei Transilvaniei au făcut ininteligibile probleme esențiale care au evoluat în funcție de raportul Ortodoxie, Catholicism, Reformă și Contrareformă. În cazul românilor din Transilvania cadrul instituțional ecleziastic este fundamental, atâta vreme cât era singurul admis în condițiile eliminării românilor din regimul de stări. De la evul mediu la epoca modernă, biserica și-a avut funcționalitatea ei în istoria provinciei intracarpatică, pentru toate confesiunile, dar mai cu seamă pentru români în condițiile în care clerul superior și-a asumat reprezentarea politică a națiunii. Pentru aceste rațiuni reînnoirea discursului impune ca linie de investigare majoră istoria ecleziastică și a religiei. Înțelegerea statutului constituțional al românilor, destinul nobilimii române și raporturile cu statele libere, de la sud și est de Carpați au fost întreținute pe filieră bisericească. Aspectele confesionale merită o reexaminare și în cazul românilor catolici și calvini care au desfășurat în cultura maghiară o remarcabilă activitate intelectuală. Pentru aceste rațiuni, reînnoirea discursului istoric impune renunțarea la clișeele de sorginte ateistă sau exclusivist confesionale care au stânjenit integrarea în spiritualitatea românească a unor personalități remarcabile.

Un nou discurs istoric solicită înlăturarea unor simplificări fără suport, spre exemplu polarizarea societății transilvănene, pe de o parte națiunile politice, pe de

alta iobăgimea română, procedură care a dus la o imagine deformată, a națiunilor istorice și neistorice. Or, cercetarea obiectivă a reconstituit un diferit tablou social transilvănean, prin relevarea unor autonomii românești populate de o nobilime românească, cu instituțiile sale proprii, participantă la întemeierea statului medieval de la sud și răsărit de Carpați. Astfel, în locul unor discuții despre probleme controversate, în istoria Transilvaniei s-au evidențiat raporturi istorice reale între români și regimul de stări, care pot să stabilească și caracterul voievodatului și principatului și locul românilor în societatea Transilvaniei. De aceea, în măsura în care are loc o multiplicare a faptelor istorice și evoluează sensibilitatea istorică, restituirea trecutului urmează să se facă prin cuprinderea complexității vieții istorice. Istoria Transilvaniei, ca de altminteri a întregului spațiu românesc, este o parte a istoriei europene, prin structurile civilizației sale și participarea provinciei la ritmurile continentale.

După decenii de tratare izolată a istoriei Transilvaniei, de viziune parochială, istoriografia prin direcții noi de investigare trebuie să dezvăluie acele fenomene care reprezintă partea Transilvaniei la istoria europeană. Reluând mai vechi tentative din istoriografia provinciei și acordând discursul istoric la concepțiile actuale din istoriografia universală, reconstituirea trecutului își poate asocia un nou conținut capabil să realizeze comunicarea.

Problema care rămâne deschisă și este susceptibilă de examinare este desigur aceea a adecvării discursului istoric la conceptele actuale, la problematica de astăzi și la metodologia istorică contemporană. Numai racordarea la marile teme și probleme, deschiderea unor noi domenii reprezintă o cale pentru receptarea fenomenului transilvănean în proprii lui termeni.

Afirmând acest lucru avem în vedere reconstituirea raporturilor dintre etniile și confesiunile Transilvaniei, raporturi care, pe lângă componenta confruntărilor, oferă un capitol al schimbului de valori, al comunicării și participării la aceeași civilizație. Dacă istoricii nu vor releva cu acuratețe științifică instituțiile și structurile sociale, confesiunile și viața culturală a Transilvaniei, proiecțiile moderne vor stânjeni înțelegerea reală a unei istorii de mare complexitate. În acest sens este necesar un dialog al istoriografiei cu științele învecinate, așa după cum receptarea rezultatelor istoriografiei din afara culturii istorice românești se recomandă mai mult ca oricând. Din acest punct de vedere se cuvine să fie regândită istoria noastră națională, dar și reexamineate istoriografiile naționale care au ca subiect istoria Transilvaniei. Transilvania ca parte organică a istoriei românești, reprezintă un capitol de istorie europeană fără de care istoria spațiului românesc nu este cu putință. Același lucru este valabil și pentru istoriografia maghiară sau germană care nu odată a venit în funcție de epocile traversate cu contribuții ce merită întreaga

atenție. Tratarea concentrică a unor teme și fenomene, probleme încă neelucidate este posibilă numai prin schimbul de opinii, prin dialog istoric real și nu prin ignorare sau prin reactivarea prejudecăților. Publicarea unor volume de studii de către autori aparținând istoriografiilor naționale, pe probleme, nu neapărat controversate, dar desigur cardinale va anima un discurs istoric actual și va deschide drumul unei istorii a Transilvaniei scrisă ca operă de colaborare. Pentru aceste considerente o meditație asupra discursului istoric din perspectiva istoriei Transilvaniei este necesară și poate contribui la o renoație în dialogul prezent-trecut. Cazul istoriei Transilvaniei, datorită complexității sale, este în măsură să ofere temeiurile unei cercetări la nivelul aspirațiilor actuale ale istoriografiei universale.